

HERMENEUTINIS PAŽINIMAS KAIP SUPRATIMAS: TREČIASIS TIKROVĖS MATMUO

Milda Paulikaitė

Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakultetas
Donelaičio g. 52, LT-3000 Kaunas
Tel./faksas: (8-37) 74 04 92
El. paštas: mildai@hotmail.com

Gamtos mokslų pažinimui Gadameris priešina hermeneutinę supratimo sampratą, kuri nuo naujųjų laikų mokslo sampratos visų pirma skiriasi visai kitokia žmogaus laikysena pasaulio atžvilgiu. Pažinimo sampratos pokytis gali būti aprašomas daugeliu aspektų. Modernioji tikrovė savo apibrėžtumą gauna iš subjekto ir objekto perskyros. Gadameris pagrindinėmis hermeneutikos prielaidomis pasirenka žmogaus faktiškumą ir jo baigtinumą, o patirtinį gyvenimo ir jo situacijos išgyvenimą formuluoja kaip pagrindinį metodologinį hermeneutikos reikalavimą. Žmogaus faktiškumo patirtyje atsiveria jo gyvenimo tikrovė asmeniškiausio jos realumo prasme. Gyvenimas nėra teorinė schema, kuri gali būti laisvai konstruojama subjekto valios. Jis yra susitikimas su tikrove faktiškoje egzistencijos patirtyje.

Prasminiai žodžiai: Gadameris, hermeneutika, subjekto baigtinumas, tikrovė.

Tyrimo uždavinys

Nors hermeneutika vis garsiau ir reikšmingiau įsitraukia į šiuolaikinio mąstymo ir kultūros diskusiją, paliečia vis daugiau reikšmingų filosofinių klausimų, jos siūlomas pokytis pažinimo sampratoje vis dar tebėra naujiena. Tą žmonijos dalis, kuri vadinama plačiąja visuomene, dar tebegyvena modernybės (naujųjų laikų) idėjomis. Ypač aiškiai tai matyti pažvelgus į švietimą ir įvairias jo instancijas bei institucijas: mokyklas, universitetus ir institutus. Prieš keletą metų teko dalyvauti keliuose Vytauto Didžiojo universitete vykusiose diskusijose tarp humanitarinių ir

gamtos bei tikslųjų mokslų atstovų. Užuoat sutelkę savo dėmesį į abiejų kultūros sričių savitumą, jų tarpusavio santykius ir plėtotiną bendradarbiavimą, diskusijų dalyviai kvestionavo humanitarinių mokslų „moksliškumą“, naudingumą ir netgi reikalingumą Lietuvos universitetuose. Finansinė Lietuvos švietimo padėtis suteikė diskusijoms ryškesnių spalvų ir padidino konfrontaciją.

Šių diskusijų fone itin aktualiai nuskamba hermeneutikos raginimas atidžiau įsiziūrėti į pažinimo prigimtį, iš naujo apsvarstyti ne tik humanitarinių mokslų savitumą, bet ir paties gamtamokslinio pažinimo prigimtį, kad tokiu būdu būtų galima peržengti naujųjų laikų mokslo primestus pažinimui apribojimus, apginti humanitarinių mokslų teises ir privilegijas.

Straipsnio vertimas į anglų k. pateiktas internete:
<http://www.lcidykla.vu.lt/inclcid/probl/probl.html>

jas, suteikti naują postūmį paties mokslo ir jo savimonės raidai.

Gamtos mokslų *pažinimui* Gadameris priešina hermeneutinę *supratimo* sampratą, kuri nuo naujųjų laikų mokslo sampratos visų pirma skiriasi visai kitokia žmogaus laikysena pasaulio atžvilgiu. Kitokia laikysena nulemia ir kitoki pažinimo metodą, kuris atsiveria visai kitokiam pažintiniam objektui ir į santykių įtraukia visai kitus subjekto pažintinius gebėjimus – šiame santykyje dalyvauja visai kitoks subjektas. Kitokia ir tiesa, gaunama šiuo pažinimu. Pažinimo samprata keičiama radikaliai, jos pokytis gali būti aprašomas daugeliu aspektų. Šiame rašinyje dėmesys sutelkiamas į *tikrovės* problematiką, ir pagrindinis tyrimo uždavinys apibrėžiamas šiais klausimais: kaip hermeneutinėje pažinimo sampratoje keičiasi *tikrovės supratimas* ir *pažinimo bei paties pažįstančiojo santykis su tikrove*? Tikrovės sampratos pasikeitimo tyrimus apribosiu hermeneutinės pažinimo *nuostatos* analize, nes ji yra viso pažinimo sampratos pokyčio esmė. Pavykus ją sugriebti, visas pokytis įgytų apibrėžtą pavidalą su toli siekiančiomis išvadomis bei pasekmėmis, atveriančiomis horizontą kur kas platesniems ir gilesniems tyrimams.

Naujųjų laikų pažinimo koncepcijos nulemta tikrovės samprata

Naujųjų laikų mokslui sąmonė yra ne vidinis savęs ir pasaulio išgyvenimas, bet tai, kas pažįsta, kame vyksta pažintinė sintezė (kalbant Kanto terminais), t. y. subjektas. Tiriamasis objektas vadinamas tikrove, jį priešinant subjektyviai subjekto sąmonei. Kai atidžiau įsižiūrime į modernųjų tikrovės apibrėžimą, pamatome, kad tikrovė yra tai, kas subjektui yra jo „kitas“, kas skiriasi nuo jo ir jam priešinama – tai, ką jam reikia pažinti. Pagrindinis tokios tikrovės esmę nusa-

kantis apibrėžtumas yra jos objektyvumas, buvimas objektu. Pažinimo tikslas – panaikinti subjektą ir objektą skiriančią perskyrą, pažinti objektą, padaryti jį „savu“ – perkelti į subjektyvios sąmonės sritį ir paversti jį pažintu reiškiniu. Pažįstami objektai patys yra subjekto sąmonės ir jo subjektyvumo dalis, jie yra pats subjektas. Pažinimo procese objektas paverčiamas subjektyviu sąmonės vaizdiniu, jis praranda savo objektyvumą ir šia prasme liaujasi būti „tikras“.

Mokslinio pažinimo dėmesio centre – dėsningumai. Mokslas domis visomis dėsningumų rūšimis – gamtos dėsniais, mąstymo taisyklėmis, žmonių tarpusavio santykių normomis ir t. t. Dėsningumai – tai ne šiaip sau dažnai pasikartojantys reiškiniai ar tos pačios skirtingų daiktų savybės (skirtinguose daiktuose „pasikartojančios“ savybės). Tai tokie pasikartojimai, kurie yra absoliučiai *visuotiniai*, tai tokia savybė, kuri būdinga absoliučiai visiems tiriamos rūšies reiškiniams. Reiškiny ar savybė turi būti tokia visuotinė, kad būtų galima teigti jos *būtinumą* – kad ji yra būtina visiems tos rūšies reiškiniams *a priori* nepriklausomai nuo vietos, laiko ir aplinkybių. Visuotinumai ir būtinumas nėra kokia nors išskirtinė tikrovės sritis, bet tam tikra „mokslinė“ nuostata, kuri pati nusibrėžia savo tyrimų sritį ir jų teisėtumą, faktiškai ji pati *susikuria* ir tyrimų objektą, ir jų legitimacijos pagrindą. Tikrovė mokslinį pažinimą domina tik tiek, kiek ji yra dėsninga, abstrakti ir ideali. Šia prasme mokslui labiausiai „tikra“ ir „realu“ yra tai, kas *absoliučiai* visuotina ir *absoliučiai* būtina. Tikrovės vardo verta tik ta tikrovės dalis, kuri verta būti mokslinių tyrimų objektu, – jos dėsningumai.

Metodas sukuria ir savo tiesą. Mokslinės tiesos forma – tas pats visuotinis ir būtinas teiginys, mokslo dėsnis. Dėsnis yra teisingas tik tuomet, jei jo teisingumą patvirtina empiriniai eksperimentai, t. y. jei galima įžvelgti scholas-

tiškojo *adequatio rei et intellectus* bei paties *rei* atšvaitus. Bet kartu tiesa yra ir kantiškosios kuriančiosios vaizduotės sintezės produktas: eksperimento sąlygas nustato pats subjektas, jis priverčia gamtą veikti jį dominančiomis ir jo nustatytomis aplinkybėmis. O jei pats mokslininkas nulemia eksperimento sąlygas, kuriomis pasireiškia jo ieškomas dėsnis, tai reiškia, kad pats mokslininkas nulemia ir dėsnio turinį.

Visuotinumumas ir būtinumas yra absoliutaus kartojimosi reikalavimas, išskleistas erdvėje (visuotinumumas – jis turi pasireikšti *visur*, kur tik galima tą reiškinį patirti) ir laike (būtinumas – *visada*, kad ir koku laiku tas reiškinys pasireikštų, – praityje ar ateityje). Skirtumas tarp „dažnai“ ir „visada“, „daug kur“ ir „visur“ yra esminis. Tyrimų pradžioje mokslininkas ima vieną tikrovės dalelę ir joje ieško jį dominančio pasikartojančio dėsningumo. Jį atradęs išplečia savo tyrimų lauką į platesnes tikrovės sritis vis dar tebejudėdamas tikrojoje realaus pasaulio erdvėje. Tačiau kai jis pagaliau „įsitikina“ naujojo dėsnio teisingumu ir paskelbia jį esant visuotinį – galiojantį absoliučiai *visoje* esamoje ir galimoje erdvėje, ir būtiną – galiojantį absoliučiai *visame* esamame ir galimame laike, – jis palieka realųjį laiką ir realiąją erdvę ir persikelia į sritį, kuri yra belaikė ir beerdvė. Amžinai galiojantis dėsnis pašalina iš savo tiesos turinio ir jos konteksto laiko tėkmę ir skirtingų jo akimirų kaitą. Amžinybė yra sustabdytas laikas¹. Ji nėra begalinė laiko tėkmė. Jei koks nors dėsningumas galioja absoliučiai visoms laiko akimirkoms ir jei tas dėsningumas yra vienintelis tų laiko akimirų turinys, tai begalinė absoliučiai vienodų laiko akimirų seka iš tikrųjų yra tik tos pačios vienos „dėsningos“ akimirkos kartojimasis. Geriausia dėsnio vienodybės išraiška yra dėsnio for-

ma – *formulė*. Konkretus reiškinys yra pakeičiamas kintamuoju „x“. Bet koks reiškinys gali būti įrašomas į funkciją vietoj kintamojo „x“, formulė nuo to nesikeičia. Nesikeičia ir tos mokslinės tiesos turinys. Tas faktas, kad visi moksliniu dėsniu aprėpiami reiškiniai formulės funkcijoje yra absoliučiai vienodi, rodo jų netikroviškumą. Tikrovėje nėra ir negali būti dviejų absoliučiai vienodų vienas kitą pakeičiančių reiškinų. Būdama laisva ir nepriklausoma nuo realaus laiko apibrėžtumų, amžinoji mokslinė tiesa yra „laisva“ ir nuo jo realumo – nuo jo tikroviškumo. Empirinė kasdienybė su savo nuolatiniu judėjimu ir keitimusi, savo skleidimusi ir nykimu, konkurencija dėl vietos erdvėje ir taikiu koegzistavimu šalia lieka anapus kaip „nemoksliška“ ir todėl „netikra“.

Visus šiuos mokslinio pažinimo apibrėžtumus – subjekto ir jo subjektiškumo, objekto ir jo objektiškumo, „tikrosios“ tikrovės ir kitus – nulemia mokslinių tyrimų metodas, pasirinktas kaip tam tikra žmogaus *laikysena* pasaulio atžvilgiu.

Hermeneutinės situacijos vidujiškumas

Refleksijos pradžioje žmogus randasavojo mąstymo ir savojo pažinimo priklausomybės tam tikrai tradicijai faktą. Jis randa jame slypintį išankstinį supratimą, kurį sudaro konkretūs ir įvairūs jo asmeniniai *Vorurteile*², besiremiantys ne savarankiško mąstymo išvadomis, bet autoritetu ir priklausymu konkrečiai istorinei situacijai. Norint įsisąmoninti išankstinį savo supratimą, reikia įsisąmoninti savo hermeneutinę arba istorinę situaciją. Tačiau čia mes susiduriame su neįveikiama problema. Hermeneutinė situa-

¹ Kalbame tik apie „mokslinę“ amžinybę – mokslinio dėsnio būtinumą visiems laiko momentams.

² „Prietarai“, arba išankstiniai teiginiai, priimti dar iki kritinio mąstymo.

cija yra tai, ko *viduje* mes esame³. Būtent subjekto buvimas jo hermeneutinės situacijos *viduje* paverčia jį hermeneutiniu, ir tik dėl to, kad jis yra tos situacijos *viduje*, pati situacija tampa taip pat hermeneutiška. Hermeneutinės situacijos *vidujybė* įvardija esminį hermeneutinės laikysenos pasaulio atžvilgiu skirtingumą nuo naujųjų laikų pažinimo santykio su pasauliu.

Būdamas hermeneutinės situacijos *viduje* ir žvelgdamas į ją iš vidaus savo žvilgsniu, žmogus ją apibrėžia⁴. Pasirinktas žiūrėjimo kampas ir jo kryptis apibrėžia žvilgsniu aprėpiamą plotą. Į begalinius tolius nukreiptas žvilgsnis atsiremia į *horizontą*⁵. Horizontas yra ne tik linija, brėžianti kokios nors konkrečios istorinės situacijos rėmus, bet ir visa tai, kas yra šių rėmų *viduje*, – jis yra pats regėjimo laukas.

Horizonto sąvoka hermeneutikai yra labai svarbi. Horizontas brėžia rėmus vienam hermeneutinės spiralinės ratui. Jis ir yra tas kontekstas, kuriame ieškomas naujas kokio nors fakto supratimas, kuriuo šis faktas naujai interpretuojamas. Beje, horizontu įrėminto ploto dydis arba vieno hermeneutinės spiralinės rato skersmuo yra determinuojamas žmogaus priklausymu konkrečiai situacijai, jo buvimu konkrečioje erdvinėje vietoje.

Vienas iš svarbiausių šio konkretumo apibrėžtumų yra jo *baigtinumas*⁶. Horizontas yra žvilgsnio rėmus žyminti sąvoka. Jis gali būti siauresnis ar platesnis, bet niekuomet nebus begalinis. Nors jis sunkiai apibrėžiamas, tačiau vi-

sada konkretus. Į begalybęje tirpstančią horizonto liniją nukrypęs žvilgsnis atsiremia į ją ir susitelkia į tai, ką ši linija įrėmina, – į savo regėjimo lauką. Tai yra erdvė, kurioje gyvenu. Tai nėra sritis, kurią aš pažįstu teoriniu, moksliniu pažinimu ar kokia nors kita pažinimo rūšimi, tai yra sritis, kurios *vidujįskumui* aš priklausau taip, kaip priklausau savo gyvenimui. Mano santykis su ja yra mano gyvenimo faktas. Beje, tai yra faktas, kurį aš visuomet įsisąmoninu *post factum*, kurį suvokiu ir apmaštau tapęs tuo faktu.

Išankstinį žmogaus supratimą išsakantys teiginiai (*Vorurteile*) sudaro daugialypių žmogaus santykių su jo faktiškąja egzistencija, jo faktiškojo priklausymo istorijai ir jo buvimo pasaulyje turinį.

Žmogaus faktiškumas kaip pagrindinis hermeneutinio subjekto apibrėžtumas

Šioje vietoje patogu prisiminti Heideggerio *supratimo* sampratą: supratimas yra *Dasein* faktiškumo projekcija į jo galimybes (Heidegger 1993: 145). Projekcijos veiksmė galima išskirti tris jį sudarančius elementus: *faktiškumą*, kuris yra projektuojamas į *Dasein* galimybes; pačias galimybes arba *Dasein egzistencialumą* kaip projekcijos kryptį; patį *projektavimo* veiksmą. Šiame supratimo apibrėžime išankstinę supratimo *vor* struktūrą atitinka *Dasein* faktiškumas.

Dasein faktiškumas yra be galo svarbus visai Heideggerio egzistencialinei *Dasein* analitikai. Gadamerio nuomone, faktiškumas apibrėžia pačią Heideggerio fenomenologijos esmę (Gadamer 1960: 240). Heideggerio dėmesys kasdieniškam *Dasein* buvimo supratimui ir tą supratimą konstituojuojantiems faktiškumo ir egzistencialumo elementams turi lemiamos reikšmės visam jo tyrimų pobūdžiui. *Dasein*, kuris yra pagrindinis „apklausiamasis“ (*Befragtes*)

³ „Pati situacijos idėja reiškia, kad mes nesame už jos ribų ir todėl negalime jos objektyviai pažinti“ (Gadamer 1960: 285).

⁴ „Situacija reprezentuoja požiūrį, kuris riboja regėjimo galimybes“ (Gadamer 1960: 286).

⁵ „Horizontas yra regėjimo laukas, aprėpiantis visa tai, kas gali būti pamatyta iš kokio nors vieno požiūrio taško“ (Gadamer 1960: 286).

⁶ „Kiekviena baigtinė dabartis turi savo ribas“ (Gadamer 1960: 286).

buvimo prasmės klausimo byloje, yra gyvas žmogus. Naujųjų laikų subjektas yra gyvojo žmogaus abstrakcija. Geriausiai šio subjekto teoriškumą, jo priklausymą nuo pažinimo teorijos ir jos konstravimo atspindi Kanto transcendentalinio subjekto samprata. Kanto aprašomame pažinimo procese subjektas yra visą pažinimo procesą įgalinanti transcendentalinė struktūra. Žmogus subjekte „dalyvauja“ tik kaip abstraktus žmogaus žmogiškumo apibrėžimas, žmogaus žmogiškumo idėja, kurioje kategoriškai abstrahuojamasi nuo konkretaus žmogaus konkrečių savybių.

Tačiau Heideggerio filosofijoje empirinį kasdienį *Dasein* buvimo supratimą įgalinanti transcendentalinė struktūra yra tas pats empirinis kasdieniškai būvantis *Dasein*. Kasdienį *Dasein* egzistencijos supratimą įgalinanti egzistencialinė *Dasein* struktūra susideda iš *egzistencialų* – *Dasein* egzistavimo būdų. Kitaip sakant, egzistencialinė *Dasein* struktūra yra ta pati reali ir faktiška *Dasein* egzistencija, egzistencinis kasdieniškumo fenomenas. Metatranscendentalinis Heideggerio tyrimų lygmuo, kuriame kalbama apie egzistencialinės *Dasein* struktūros transcendentalines galimybės sąlygas ir atrandamas *Dasein* laikishiškumas kaip to metatranscendentalumo struktūra, vėlgi yra tas pats empirinės patirties lygmuo. Šia prasme visuose struktūros lygmenyse *Dasein* yra realus ir faktiškas „gyvas“ žmogus.

Dasein centrine Heideggerio tyrimų problema tampa ne kaip žmogus apskritai – ne kaip žmogaus biologinė rūšis, bet kaip konkretaus žmogaus konkrečios egzistencijos konkretus išgyvenimas, konkretus konkretaus žmogaus gyvenimo įvykis. Žmogaus faktiškumas nėra įtraukiamas į subjekto sampratą kaip vienas iš daugelio jo elementų, jį papildančių nauju pažintiniu aspektu. Jis nėra šią transcendentalinę abstrakčią pažinimo struktūrą, pažintinį karkasą užpildantis empirinis žmogaus žmogiškumo

turinys. Šia prasme jis nebūtų antrinis pažinimo schemos papildymas ir neturėtų įtakos pačiai struktūrai ir jos supratimui. Hermeneutiniu supratimu faktiškumas tampa atskira tyrimų tema, atskiru tyrimų „objektu“. Faktiškumas yra žmogaus žmogiškumo ir hermeneutinio supratimo subjekto subjektiškumo apibrėžtumas ir turinys. Faktiškumas pats savaime tampa „transcendentaline“ hermeneutinio supratimo struktūra. Ir būtent žmogaus faktiškumas, hermeneutiniu supratimu, yra tikrasis naujųjų laikų subjekto subjektyvumo atitiktumu. Subjekto faktiškumas yra pagrindinis ir vienintelis „metodologinis“ hermeneutinio supratimo reikalavimas.

Tai be galo svarbus ir reikšmingas pokytis. Iš mokslinio naujųjų laikų pažinimo tikrasis, gyvas žmogus su savo konkrečiu žmogiškumu yra šalinamas kaip pagrindinė kliūtis moksliniam pažinimui ir jo „objektyvumui“. Metodologinis hermeneutinio supratimo reikalavimas yra kaip tik priešingas: žmogaus faktiškumas yra *vienintelis* galimas tikrojo supratimo šaltinis, vienintelė galima jo transcendentalinė galimybės sąlyga. Reabilituodamas išankstinį žmogaus supratimą kaip būtiną hermeneutinio supratimo sąlygą, reabilituodamas žmogaus faktiškumą kaip supratimo šaltinį, Gadameris reabilituoja ir žmogaus baigtinumą. Savo hermeneutiką jis vadina *žmogaus baigtinumo hermeneutika*.

Hermeneutinė laikysena supratimo objekto atžvilgiu

Pagrindine Gadamerio hermeneutikos tema tampa žmogaus faktiškumas ir jo baigtinumas. Tai kreipia dėmesį į dar vieną pačių hermeneutinės metodologijos pagrindų pokyčio aspektą. Žmogaus egzistencijos faktiškumas atsiveria žmogui tik su viena sąlyga – jei jis save išgyvena kaip esantį savo gyvenimo *viduje*. Pamatinė žmo-

gaus istoriškumo ir jo priklausymo hermeneutinei situacijai prielaida atveria be galo svarbią *teorijos ir patirties* perskyrą.

Naujųjų laikų pažinimo nuostata ir laikysena jo objekto atžvilgiu yra *teorinė*. Subjektas nėra savo tiriamojo objekto viduje, priešingai, jis visada iš esmės yra *šalia* jo. Teorinės distancijos poreikis matyti metodologiniame objektyvaus nešališkumo reikalavime, kuris yra toks svarbus moksliniam pažinimui. Gadameris atkreipia dėmesį į tai, kad prieš tai, kai subjektas iškelia „iš savęs“ savąjį objektą, nutraukia su juo visus asmeninius santykius ir pastato jį prieš save būti savuoju objektu, – prieš tai, kai subjektas atlieka refleksijos judesį, – visų pirma jis yra vientisas su savo objektu ir siejasi su juo įvairialypiais gyvenimiškais ryšiais⁷.

Hermeneutinio supratimo nuostata – *patirtis*. Jei žmogus patiria gyvenimą, tai reiškia – jis gyvena, jis atlieka „gyvavimo“ veiksmą, yra savo gyvenimo *viduje*. Tą pačią akimirką, kai žmogus „iškelia“ save iš savojo gyvenimo, kad galėtų pažvelgti į jį „iš šalies“ – kito žmogaus akimis, tuo „iškėlimo“ veiksmu jis savąjį gyvenimą sustabdo. Toks teorinės nuostatos apibrėžimas skamba juokingai. Būtent tai Gadameris ir nori pasakyti savąja hermeneutika: žmogaus priklausymas hermeneutinei situacijai, jo istoriniam horizontui yra egzistencinis jo faktiškumo faktas, iš kurio „išlipti“, nuo kurio „pabėgti“ yra neįmanoma. Neįmanoma savo paties gyvenimo paversti nešališkų tyrimų objektu. Todėl teorinė nuostata yra dirbtinė abstrakcija, kuri nuosekliai laikantis žmogaus faktiškumo yra neįgyvendinama.

⁷ Tai tas pats tarpusavio santykių tinklas, į kurį yra įsitraukęs Heideggerio *Dasein*, būdamas pasaulyje *įrankumo* (*zuhanden*) būdu. Tai tas pats santykis, kurį Heideggeris vadina *įrankumo* (*Zuhandenheit*) tinklu ir kuris yra *parankumo* (*Vorhandenheit*) pasaulio, atstovaujancio teorinės nuostatos objektyviam nešališkumui, priešybė (Heidegger 1993: 69 ir toliau).

Mokslinė tiesa – abstrakti teorinė sąvoka. Hermeneutinio supratimo tiesa išgyvenama kaip mano gyvenimo tiesa, asmeninė mano konkretaus faktiškumo ir faktiškojo mano baigtinumo tiesa. Čia susiduriame su dar vienu labai svarbiu ir įdomiu hermeneutinės tiesos aspektu. Mano gyvenimo tiesa man yra *reikšminga*⁸. Teorinė abstrakti tiesa yra fakto konstatavimas. Ji gali būti siejama su bet koku empirinio pasaulio reiškiniu, atitinkančiu mokslo dėsnį, išskyrus žmogaus gyvenimą ir jo faktiškumą. Teorinis tyrinėjimas apie savo tiriamąjį objektą klausia: „kas jis yra“ arba „koks jis yra“. Reikšmingoji hermeneutinė gyvenimo tiesa klausia: „kas *man* iš to – ką tai reiškia *man*“. Mokslinės tiesos turinys yra nesvarbus žmogaus gyvenimui. Nėra jokio skirtumo, ar $2 \cdot 2 = 4$, ar $2 \cdot 2 = 9$, ar $2 \cdot 2 = -184, 645$, jei tik tai padeda man sutvarkyti savo finansinius reikalus. Pasikeitęs šios tiesos turinys nekeičia nieko, išskyrus skaičiavimo formules, galbūt skaičiavimo mašinų mikroschemas. Bet mano asmeniniame gyvenime tai nieko nekeičia.

Normatyvinė hermeneutinio supratimo tiesa yra nepaprastai reikšminga. Žmogui rūpi jo buvimo galimybės. Žmogaus faktiškumo realizavimas remiasi galimybių supratimu. Jis nukreipia egzistencijos pildymąsi tam tikra kryptimi. Rinkdamasis savo galimybes žmogus renkasi savo būsimąjo gyvenimo faktiškumą. Todėl išties svarbu tas galimybes suprasti tinkamu būdu – šis supratimas nulems mano ateities patirties prigimtį ir turinį.

Mokslininkas, jei jis yra geras mokslininkas, neturi jokio ryšio su savo tiriama ar atrasta tie-

⁸ Ši tiesos ir paties pažinimo reikšmingumo momentą randame jau Heideggerio egzistencialinėje *Dasein* analitikoje. Jau pats buvimo klausimas yra formuluojamas šita – jo reikšmingumo – kryptimi: klausiamo ne apie buvimo *esmę*, o apie jo *prasmę* – „ką reiškia būti“.

sa. Gamtos dėsnio turinys jam yra lygiai taip pat nesvarbus, kaip ir to dėsnio „vartotojui“. Beviltiškai ieškoti matematiko, kuris galėtų numirti dėl teiginio „ $2 \cdot 2 = 4$ “ teisingumo⁹. Tačiau hermeneutinio supratimo subjektas esmingai priklauso savo objektui, yra susijęs su juo pačiais artimiausiais ryšiais. Subjektas ir objektas – abu priklauso tam pačiam hermeneutiniam horizontui; jie abu išgyvena tą pačią vieną hermeneutinę situaciją iš jos vidaus. Tai reiškia, kad ta tiesa, kurios subjektas ieško tirdamas savąjį objektą, yra jo paties egzistencijos, jo paties horizonto ir jo paties faktiškumo tiesa. Todėl ši tiesa yra jam tokią svarbi ir reikšminga. Tai – jo gyvenimo tiesa.

Jei žmogaus faktiškumas yra pagrindinė supratimo galimybės sąlyga ir vienintelis pažinimo šaltinis, jeigu jis yra tas išankstinis supratimas, kuriuo prasideda hermeneutinė spiralė, tai reiškia, kad „aukštesnis“ supratimas, kurį pasiekiamo „aukštesnėje“ spiralės vijoje, yra „aukštesnis“ to paties žmogaus faktiškumo įsisaminimas. Tad ką aš galiausiai pažįstu tyrinėdamas savo regėjimo lauką iš savojo faktiškumo horizonto perspektyvos? Gadameris teigia: „visais atvejais tas, kuris supranta, supranta pats save“ (Gadamer 1960: 246). Tas „pats“, kurį jis supranta, yra baigtinis ir faktiškasis „pats“, tas „pats“, kuris yra *tikras*.

Hermeneutinė tikrovės samprata

Taigi savo žmogiškosios egzistencijos faktų, pačiu gyvenimo, „gyvavimo“ aktu žmogus patiria *tikrovę*. Kaip jau buvo minėta, naujųjų laikų mokslas tikrovę apibrėžia kaip tai, kas yra „moksliška“, kas gali būti paversta mokslo teorija. Tikrovė tokia, kokia ji gali būti patiriama ir yra patiriama konkrečiame žmogaus gyvenime

me, yra absoliuti mokslo teorinės tikrovės priešybė. Tikrovė yra tik tai, ką aš realiai, konkrečiai patiriu šią savo gyvenimo akimirką: ne mano atmintis, ne sapnas ir ne apmąstymas, ne mintis, ne vaizdinys, ne sąvoka ir šia prasme – ne teorija, bet mano *patirtis*. Į pažinimo procesą įtraukus žmogaus faktiškumą, į jo patyrimą įtraukiamas ir to patyrimo turinys – tai, kas patiriama, – tikrovė.

Žmogaus faktiškumas yra vienintelė tikrovės aptikimo ir jos patyrimo vieta, vienintelė sritis, kurioje galimas koks nors tikras patirtinis santykis su ja. Hermeneutinis supratimas vyksta šioje srityje, šiame žmogaus faktiškumo horizonte. Tikrovė atsiveria tik faktiškai realioje ir konkrečioje žmogaus faktiškumo patirtyje, kuri yra visada baigtinė. Todėl ir santykis su tikrove bei jame slypintis supratimas taip pat yra baigtiniai.

Hermeneutinė tiesa nuo teorinės naujųjų laikų mokslo tiesos skiriasi ir savo *forma*. Kai pradinė pažinimo pozicija pasirenkamas žmogaus faktiškumas, supratimo objektu tampa ne visuotinybė, o konkretybė, ne dėsningumas, o vienkartiškumas, reiškinio išskirtinumas, jo unikalumas. Mokslinį tyrimą koks nors reiškinys domina tik kaip bendrą taisyklę iliustruojantis pavyzdys. Hermeneutinio supratimo idealas – „suprasti patį reiškinį jo unikaloje ir istorinėje konkretybėje“ (Gadamer 1960: 2).

Hermeneutinis subjektas turi reikalą su reiškinio vienkartinio unikalumu, su jo konkretyumu ir faktiškumu, su jo patiriamu tikroviškumu. Šitokiu būdu kiekvienas atskiras reiškinys turi savo faktiškąją tiesą, ir ji yra tikra, galiojanti tam realiam laikui ir realiai erdvei, kurie apibrėžia konkretų reiškinį. Žvelgiant iš naujųjų laikų mokslo perspektyvos, hermeneutinė tiesa yra *fragmentiška*. Taip, kaip mano horizontas tėra tik viena tikrovės dalis, vienas jos gabalėlis, apibrėžiamas mano žvilgsnio pločio, gylio ir stiprumo, lygiai ir šiuo žvilgsniu išvelgiama tiesa

⁹ Ypač šiais visuotinio „nešališkumo“ ir abejingumo laikais.

taip pat yra baigtinė. Ji yra konkrečios vietos, apibrėžiamos mano konkrečiu horizontu, ir konkretaus mano gyvenimo laiko tiesa. Teorinė tiesa su savo pretenzija į visuotinumą ir būtinumą „peržengia“ (transcenduoja) konkretybės fragmentiškumą ir ribotumą. Bet peržengimo veiksmu ji „peržengia“ ir tikrovės konkretumą bei pačią tikrovę – ji atsiduria *anapus* tikrovės. Hermeneutinė konkretaus reiškinių tiesa galioja tik tam vienam konkrečiam reiškiniui. Bet vis tiek ji jam galioja, galioja nors jam vienam. „Visuotinė“ teorinė tiesa negalioja tikrovės srityje. Taigi ji negalioja *jokiam* tikrovės reiškiniui. Ji tėra tuščias idealios mokslinės tikrovės dėsnis, tikrovės, kuri pati yra netikra.

Hermeneutinis laikas ir hermeneutinė erdvė skiriasi nuo teorinės mokslo erdvės ir laiko ne tik savo kiekybiniais parametrais. Kur kas svarbesnis ir esmingesnis yra jų kokybinis skirtumas, beje, tiesiogiai išplaukiantis iš to paties kiekybinio fragmentiškumo. Kaip jau buvo minėta, naujųjų laikų pažinimo laikas ir jo amžinybė yra „belaikiai“, iš esmės jie yra laiko nebuvimas, jo panaikinimas. Lygiai taip ir naujųjų laikų mokslo tiesos erdvė, kuriai nesvarbūs jokie jos empiriniai apibrėžtumai, iš esmės nėra jokia erdvė. Visi tie santykiai, kuriuos naujųjų laikų mokslas apibrėžia kaip erdvinius ir laikinius, savo esme yra loginės sekos santykiai. Tačiau hermeneutiniam laikui ir erdvei apibrėžtumą suteikia principinis mano buvimas mano horizonto *viduje*, šios erdvės ir šio laiko *viduje*. Hermeneutinis laikas tikras yra todėl, kad jis yra konkretus mano konkretaus gyvenimo laikas. Hermeneutinio supratimo erdvė yra lygiai tokia pat reali, nes apibrėžiama mano konkrečios faktiškosios egzistencijos horizontu. Iš čia hermeneutinės erdvės ir hermeneutinio laiko baigtinumas, iš čia ir jų realumas – jų *tikroviškumas*. Schemiškos naujųjų laikų mokslo koordinčių sistemos tiesės atgyja ir virsta gyvu laiku

ir gyva erdve. Tačiau jei mėgintume apibrėžti šią tikrąją erdvę ir tikrąjį laiką kokiais nors kiekybiniais parametrais, tektų imtis sąvokų, kurios kaip sąvokos yra lygiai tokios pat prigimties kaip teorinio laiko ir teorinės erdvės apibrėžimai.

Hermeneutinės laiko ir erdvės sampratos esmė yra patirties tikroviškumas ir faktiškumas. Būtent hermeneutinės tiesos faktiškumas teorinėms laiko ir erdvės sąvokoms suteikia trečiąjį matmenį – tikrovės dimensiją. Būtent jo dėka schemiškos koordinčių sistemos tiesės atgyja ir pavirsta realiu laiku ir realia erdve, realia tikrove – gyvenimu. Norėčiau priminti vadinamuosius trijų dimensijų (3-D) paveikslėlius, populiarius mūsų laikais. Visi esame išgyvenę nuostabą, kai dvimačiame paveikslėlyje išnyra trečiasis gylio matmuo ir pakeičia visą regimą vaizdą. Ši gylio dimensija yra trečiasis erdvės matmuo, matmuo, prie kurio esame pripratę savo kasdienėje patirtyje. Kai žiūrime į įvairius pasaulio daiktus, jo net nepastebime – toks yra būdas, kuriuo mes matome pasaulį. Ir vis dėlto pirmą kartą įžvelgęs gelmę dvimačiame paveikslėlyje žmogus patiria džiaugsmingą netikėtumą ir nuostabą. Šis trečiasis matmuo pakeičia paveikslėlį taip stipriai, kad tai jaudina tarsi koks nors nepaprastas atradimas. Tačiau jei paprašytume apibūdinti šį pasikeitimą – ką konkrečiai šis trečiasis matmuo pakeičia paveikslėlyje, – greičiausiai išgirstume, kad nepakeisdamas ir nieko nepridedamas prie paveikslėlio turinio jis jam suteikia *tikrovės iliuziją*. Hermeneutiniame supratime, hermeneutinėje tiesos patirtyje „išnyra“ ne trečiasis erdvės matmuo, kuris yra natūralios jos struktūros sudedamasis elementas, bet *pati tikrovė*. Čia susiduriame ne su tikrovės iliuzija, bet su įsiveržiančia pačia tikrove, taip „gyvai“ tikroviška. O toks žmogus išgyvena kur kas didesnę nuostabą ir netikėtumą ir iš to išplaukiantį kur kas didesnę džiaugsmą.

Gyvenimas nėra teorinė schema, kuri gali būti laisvai konstruojama subjekto valios. Jis yra sutikimas su tikrove faktiškoje egzistencijos patirtyje.

Išvados

Savo radikaliuoju posūkiu žmogaus faktiškumo link hermeneutika radikaliai pakeičia visą pažinimo koncepciją. Hermeneutinės laikysenos analizė atskleidė skirtingą subjekto nuostatą objekto atžvilgiu, slypinčią pačiuose hermeneutinio subjektyvumo pagrinduose. Svarbiausios pažintinės nuostatos pakeitimas iš teorinės distancijos į *patirties vidujiškumą* apverčia aukštytojom ne tik pažinimo formą, bet netgi jo turinį. Labiausiai stebina tiesos pasikeitimas. Laipsnis, kuriuo tiesos turinys tiesiogiai priklauso nuo

pažintinės subjekto nuostatos, stulbina ir natūraliai išprovokuoja abejonę modernia mokslinio pažinimo tradicija ir jos pretenzija būti vieningu galimu pažinimo modeliu. Nuosekliai laikantis pagrindinės hermeneutikos prielaidos – žmogaus faktiškumo, – atsiveria nauji supratimo horizontai. Kai kuriuos iš jų hermeneutinė žmogaus patirties analizė jau nužymėjo. Tačiau dar daugelis lieka atviri tolesniems tyrimams. Jų slepiamos tiesos reikšmingumas galėtų pastūmėti dar radikaliau ir revoliucingiau keistis žmogiškojo supratimo ir pažinimo savi-monei. Todėl hermeneutinės *supratimo* sampratos, o ypač hermeneutinės teorijos pagrinduose slypinčių prielaidų tyrimas yra nepaprastai svarbus ir reikšmingas bet kurioms studijoms, orientuotoms į praktinį pažinimo ir pačios žmogiškosios tikrovės aspektą.

LITERATŪRA

1. Gadamer, Hans-Georg. 1960. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck).
2. Gadamer, Hans-Georg. 1999a. „Hermeneutinės problemos universalumas“, in *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
3. Gadamer, Hans-Georg. 1999b. „Kas yra tiesa?“, in *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
4. Gadamer, Hans-Georg. 1999c. „Sąvokų istorija kaip filosofija“, in *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos.
5. Heidegger, Martin. 1980. *An Introduction to Metaphysics*. New Haven and London: Yale University Press.
6. Heidegger, Martin. 1993. *Sein und Zeit*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
7. Heidegger, Martin. 1954. *Vom Wesen der Wahrheit*. Frankfurt A. M.: Vittorio Klostermann.
8. Kantas, Imanuelis. 1982. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.
9. Sodeika, T. 1988. „Kantas ir ontologijos problema“, in *I. Kanto filosofijos profiliai*, sudarė Algirdas Degutis. Vilnius: Mintis.

HERMENEUTIC COGNITION AS UNDERSTANDING: THE THIRD DIMENSION OF REALITY

Milda Paulikaitė

Summary

To scientific *cognition* of natural science Gadamer opposes hermeneutical *understanding* that differs from the former by its attitude to the world. Conception of

cognition undergoes essential and radical change. It can be described in many aspects. In this paper I am concentrating my attention on the notion of *reality*.

Gadamer considers human *facticity and finitude* as the main precondition and the only source of the hermeneutical understanding. In the experience of human facticity the reality unfolds itself. It is real in the most personal sense of one's life. Life is not theoretical

scheme that can be constructed freely by subject's will. It is the meeting with the reality in the factual experience of existence.

Keywords: Gadamer, hermeneutics, finitude of subject, reality.

Įteikta 2002 12 05